

Arkeologisk förundersökning

Västra & Östra Långgatan

Nyare tid

RAÄ281, Västra och Östra Långgatan m fl, Trosa Vagnhäradsocken, Trosa stad, Södermanlands län.

Björn Pettersson

Arkeologisk förundersökning

Västra & Östra Långgatan

Nyare tid

RAÄ281, Västra och Östra Långgatan m fl, Trosa Vagnhäradsocken, Trosa stad, Södermanlands län

Björn Pettersson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2006

© 2006 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Björn Pettersson
Omslagsbild: Södermanlands län. Utredningsområdets geografiska läge
markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna
kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 97.0350.

Nyköping 2006

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Tidigare undersökningar

Syfte och metod 5

Syfte

Metod

Landskap 6

Natur

Kultur

Resultat 6

Sammanfattning 9

Administrativa uppgifter 9

Referenser 10

Förkortningar

Bilagor 11

1. Fyndregister

2. Profilritningar

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under perioden 5/9 till 26/11 år 2001 utfört en arkeologisk förundersökning inom fornlämning RAÄ281, i Viktoriagatan, Västra Långgatan, Torget, Kvarteret Rådstugan, Kvarteret Skötkarlen och Östra Långgatan i Trosa stad, Trosa Vagnhärads socken, Södermanlands län.

ÅF Energikonsult AB hade begärt tillstånd för schaktning inför nyanläggning av fjärrvärmeledning i de nämnda gatorna och kvarteren. Den arkeologiska förundersökningen genomfördes under sammanlagt sju och en halv arbetsdagar (figur 3).

Platsen för ledningsdragningen ligger inom den mellersta och södra delen av området för Trosa stads äldsta stadsbebyggelse RAÄ281, anlagt vid Trosaåns mynning vid slutet av 1500-talet. Det planerade ledningsschakten skulle komma att beröra det äldsta stadsområdet, från torget och vidare mot sydöst på båda sidor av Trosaån, längs de båda långgatorna.

Den aktuella förundersökningen skulle enligt länsstyrelsens beslut utföras i form av provrutor samt kompletterande schaktövervakning längs den berörda sträckan. Undersökningen kom senare att delas upp på tre etapper enligt länsstyrelsens beslut.

Om det vid schaktningen skulle framkomma lämningar som förmodades tillhöra 1700-talet eller vara av äldre datum, skulle arbetet om möjligt förändras så att konstruktioner eller andra lämningar kunde bevaras. Frilagda lagerföljder och anläggningar skulle dokumenteras.

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 13§, Lagen (1988:950) om kulturminnen m. m (1st dnr. 220-8647-2000 samt 431-2070-2002). Kostnadsansvarig var ÅF Energikonsult AB. Projektledare samt fält- och rapportansvarig var arkeolog Björn Pettersson, Sörmlands museum.

Tidigare undersökningar

Inom området närmaste intill den aktuella ledningsdragningen finns sedan tidigare endast ett fåtal arkeologiska undersökningar eller observationer registrerade. Resultaten har gett knapphändiga uppgifter om den bebyggelse som redovisas på den äldsta stadskartan från år 1678. Kunskaperna om kulturlagrens utbredning och karaktär var tidigare således mycket knapphändiga.

År 1987 utfördes en schaktövervakning i samband med anläggning av vattenledning i Källargränd samt byte av kajskoning längs sträckan mellan Smäckbrogatan och norra sidan av Torgbron. Endast delar av sträckorna övervakades eftersom möjligheterna att påträffa

senmedeltida lämningar visade sig vara små. I vattenledningschaktet påträffades sentida fyllnadsmassor av sand och grus med inblandning av tegel. Längs kajskonungen påträffades sentida fyllnadsmassor, troligen från 1930- eller 1940-talet. Undersökningen utfördes av Lena Beronius, RAÄ UV-Mitt (Beronius 1987).

År 1998 utfördes en arkeologisk förundersökning med anledning av ett planerat markarbete vid Trosa torg. Vid undersökningen undersöktes sju stycken mindre schakt, varav två totalundersöktes ner till steril nivå. Bevarade äldre kulturlager framkom i samtliga schakt och i två av dessa närmast Rådstugan, framkom rester efter ett slags rustbädd. Anläggningen bedömdes tillhöra stadens äldsta tid, slutet av 1500-talet eller början av 1600-talet. Som mest uppgick kulturlagrens tjocklek till 0,6 meter, vars övre nivå låg 0,4 meter under markytan. Undersökningen utfördes av Håkan Hylén, Sörmlands museum (Hylén 2005:5).

Syfte och metod

Syfte

Syftet med den aktuella arkeologiska förundersökningen var att, inom det av länsstyrelsens angivna undersökningsområdet, avgränsa eventuella lämningar samt bestämma deras karaktär och kvalitet, datering, bevarandegrad och vetenskaplig potential för denna del av RAÄ281.

Äldre kulturlager eller träkonstruktioner som påträffades skulle undersökas och dokumenteras. Med äldre lämningar menas tiden från 1700-talet eller tidigare. Om möjligt skulle arbetet styras så att eventuella äldre lämningar skulle kunna ligga kvar utan att skadas. Om det skulle framkomma kulturlager av större omfattning än vad som tidigare varit känt eller anläggningar som inte kunde undvikas skulle länsstyrelsen kontaktas för ny prövning av ärendet.

Metod

Undersökningen utfördes som tidigare nämnts i tre etapper.

I samband med etapp 1 grävdes 23 stycken 1,5 x 1,5 meter stora sökschakt, längs sträckan för den planerade fjärrvärmeledningen. Inledningsvis grävdes 20 sökschakt jämnt fördelade längs sträckan, för att få en uppfattning om utbredning och omfattning av staden äldsta lämningar i form av eventuella kulturlager (figur 3, S1-S20). I nästa steg gjordes en förtätning av sökschakten längs vissa intressanta sträckor för att närmare kunna bedöma lämningarnas ålder och omfattningen av störningar (S21-S23).

Lösa omrörda jordlager togs bort med hjälp av maskin. Påträffade anläggningar och kulturlager rensades fram

för hand och frilades, för att därefter kunna dokumenteras och tolkas. Dokumentationen utfördes skalenligt på uppmättningsritning i skala 1:20 samt med kamera. Daterande och funktionsbestämmande föremål insamlades per lager (bilaga 1, Fyndregister). Åtta profiler och en planritning upprättades. Avslutningsvis mättes de undersökta schakten in på en schaktplan för att senare kunna läggas in på stadens fastighetskarta.

Ettapp 2 av undersökningen utfördes som en schaktövervakning fjärrvärmeschaktet längs de sträckor där bevarade kulturlager påträffats vid ettapp 1. Noteringar om bevarade kulturlager och rester efter syllstensrader gjordes i beskrivande text. Inga kulturlager eller anläggningar grävdes bort vid denna ettapp. Däremot frilades delar av sådana. På grund av förändrad sträckning för den aktuella fjärrvärmeledningen, utfördes endast schaktövervakningen längs sträckan mellan Rådstugan och kvarteret Tullaren. Orsaken till detta var att den tidigare ledningssträckningen mellan Rådstugan och bron vid Torget, ersatts av en alternativ sträckning. Den skulle gå från kvarteret Skötkarlen mot sydväst ner till ån och därifrån vidare längs åkanten mot torget.

Länsstyrelsen i Södermanlands län fattade ett kompletterande beslut för den nya sträckningen för fjärrvärmeledningen. Schaktövervakningen skulle utföras längs den nya sträckan tillsammans med den tidigare planerade nordvästra delen av torget samt Västerlånggatan norrut. Av olika orsaker utfördes aldrig denna ettapp 3 av fjärrvärmeschaktet och därför heller inte den därmed planerade arkeologiska förundersökningen.

Landskap

Natur

Det nya Trosa ligger längst nere i den flacka dalgång som slutar vid Trosaåns mynning. Landskapet runt staden är genomgående låglänt men omväxlande med skogbeväxta bergområden, rundade moränavlagringar och dalgångar med odlade lerslätter. Berggrunden utgörs av övervägande delen gnejs, granit och gnejsgranit. De högsta höjderna finns i den västra delen av området och ligger vid ca 75 meter över havet. Dagens markyta inom den aktuella undersökningens område, i den södra delen av Trosa stadsområde (RAÅ 281), ligger mellan nivåerna +1,08 och +2,74 meter över havet.

Kultur

Det medeltida Trosa låg på den västra sidan av ån strax söder om Trosa landsförsamlings kyrka. På grund av den ständigt pågående strandlinjeförskjutningen i det flacka landskapet, tappade staden med tiden kontakt med havet och lades öde i slutet av 1500-talet. Vid samma tid började istället ett nytt Trosa växa fram cirka 5 kilometer söderut, vid den dåtida åmynningen.

Genom uppgifter i skattelängder vet man att fiskeläget vid Nya Trosa var belagt med skatt år 1570 och att det år 1584 fanns fem gårdar på platsen. Vid denna tid kallades orten ”Troseby med Åmundet”.

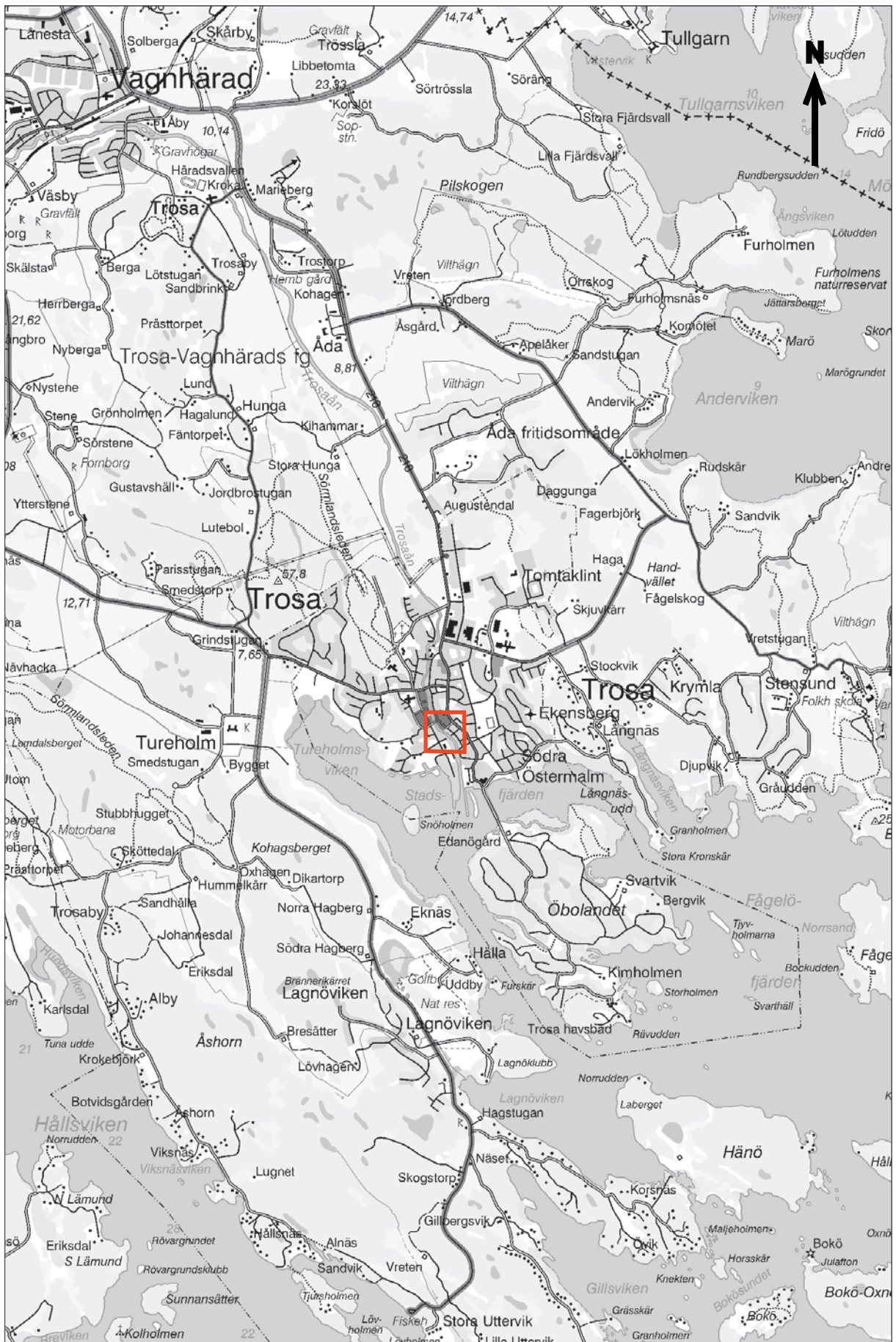
Det är oklart i vilken utsträckning det skedde en direkt överflyttning från den medeltida staden till platsen för den nya. Som ett led i att återuppliva marknaden i området, gav Hertig Karl år 1582 borgarna i Nyköping och Tälje rätten till att årligen hålla marknad vid Trosa. Under början av 1600-talet gynnade Karl IX, det vill säga samme Karl, marknaden i Trosa och tilldelade borgarna ny mark. Det bestämdes också att stadens sigill skulle vara en båt med två åror. Strömmingsfisket var av stor betydelse och en särskild klass utgjordes av de så kallade skärborgarna. Dessa låg längst ute till havs med tillfälliga bosättningar ute på skären över sommaren. I 1610 års privilegier avgjordes bland annat att det i staden skulle få finnas två guldsmeder, fyra skinnare, fyra skraddare, fyra skomakare och fyra snickare. Antalet bagare och köttmånglare skulle regleras efter behov. Under 1620-talet finns uppgifter om 79 skattepliktiga personer i Trosa (Collmar 1979, s. 17-24).

Resultat

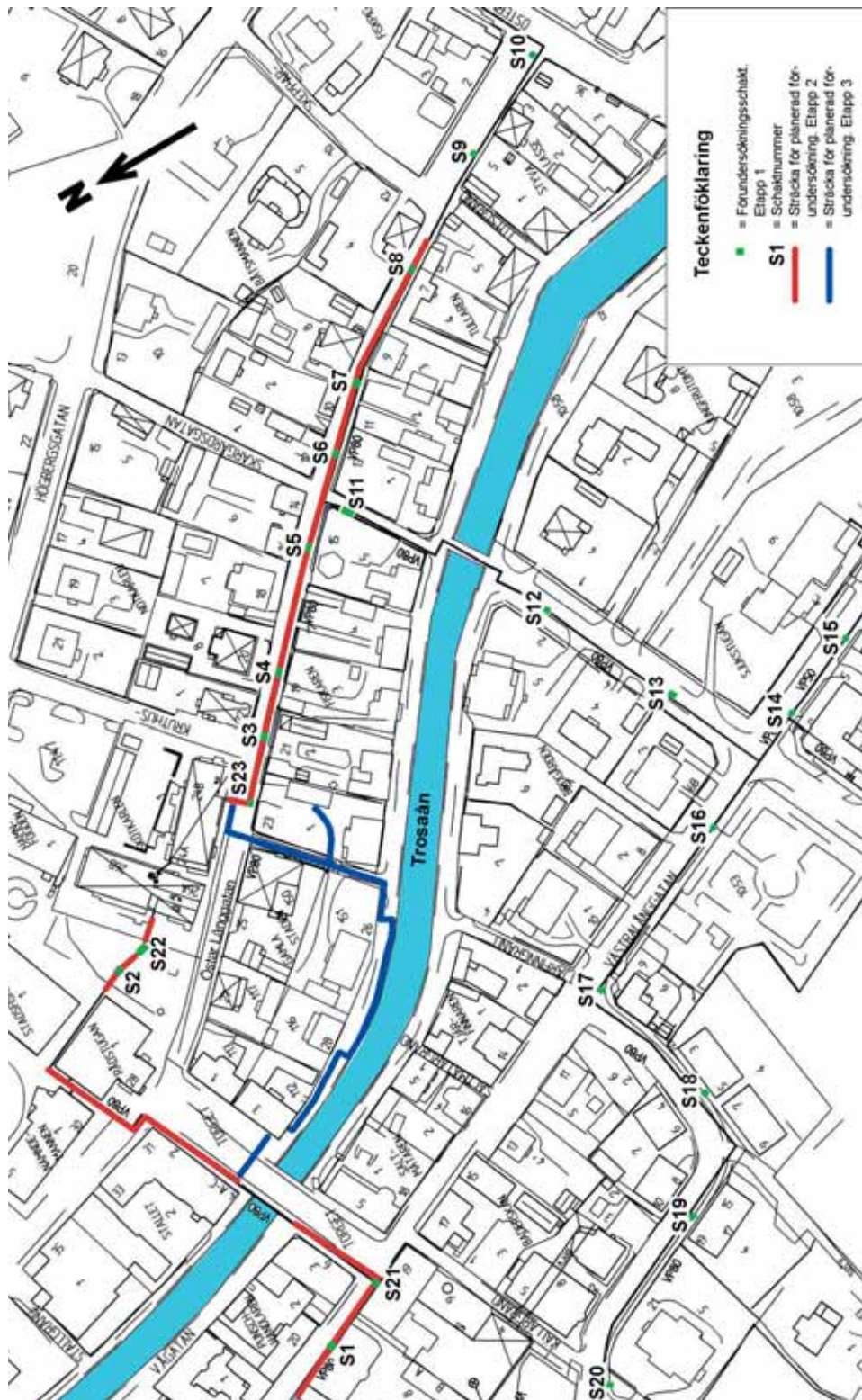
Undersökningen resulterade i att kulturlager kunde konstateras i 9 av de 23 provschakten (S1-3, S5-S8, S12 samt S21). Kulturlagren påträffades på ett djup av 0,4-0,8 meter under markytan, i området runt Torget, längs Östra Långgatan på den östra sidan av ån, samt i ett schakt på den västra sidan av ån. Lagren var som tjockast och mest välbevarade i området runt Torget med som mest 0,3 meters mäktighet. Med ökat avstånd från Torget avtog tjockleken samtidigt som lagren blev mer torra och grusiga, för att helt upphöra cirka 250 meter sydöst om torget.

Endast enstaka rester efter konstruktioner i form av trävirke påträffades i schakten. Det insamlade fyndmaterialet bestod av järnfragment, keramik av typen fajans och yngre rödgods samt fönsterglas, vilket gav en datering till nyare tid.

En stor del av stadens kulturlager visade sig vid den aktuella undersökningen, vara bortschaktade i samband med tidigare ledningsdragningar. De kvarvarande lagren är sköra och ibland svåra att upptäcka. Som helhet bedömdes lagren vara äldst och bäst bevarade i området runt Torget. Lagren i den sydöstra delen av undersökningsområdet var däremot något sämre bevarade, delvis skadade och av yngre datum. Ur ett arkeologiskt perspektiv är kulturlagren inom stadsområdet svåra att bevara, beroende på att de är mycket tunna. De skadas lätt i samband med schaktning eller bryts ner på grund av intilliggande sandfyllda schakt eller dräneringsschakt.

Figur 2. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H SV och Nynäshamn 9 I NV med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Figur 3. Läget för de arkeologiska förundersökningsSchakten samt sträckor som schaktövervakades i samband med de planerade fjärrvärmeSchakten, inom Trosa gamla stadsområde, RAÅ281. Se teckenförklaringen på ritningen. Skala 1:2000.

Den aktuella undersökningen, samt en tidigare undersökning utförd av Sörmlands museum år 1998, gör att det börjar bli möjligt att begränsa omfattningen av kulturlagren inom den sydöstra delen av Trosa gamla stadsområde, RAÄ 281.

En framtida eventuell mer yttäckande undersökning kan förväntas ge bättre kunskap om staden Trosas grundläggning vid åmynningen. En sådan undersökning skulle kunna ge mer specifika upplysningar om hantverk, bebyggelse och aktiviteter av olika slag i den äldsta delen av Trosa.

Sammanfattning

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under hösten år 2001 utfört en arkeologisk förundersökning inom det Nya Trosas gamla stadsområde, RAÄ281. Anledningen till undersökningen var att ÄF Energi-konsult AB hade begärt tillstånd för schaktning inför nyanläggning av en fjärrvärmeledning. Platsen för ledningsdragningen ligger inom den mellersta och södra delen av det gamla stadsområdet, anlagt vid Trosaåns mynning under slutet av 1500-talet. De planerade schakten skulle komma att passera torget och gå vidare mot sydöst längs de båda långgatorna, på båda sidor av Trosaån. Undersökningen utfördes i form av sökschakt samt kompletterande schaktövervakning längs den berörda sträckan.

Inom området närmaste intill den aktuella ledningsdragningen har tidigare endast utförts ett fåtal arkeologiska undersökningar. Resultaten har gett knapphändiga uppgifter om den bebyggelse som redovisas på den äldsta stadskartan från år 1678. Kunskaperna om kul-

turlagrens utbredning och karaktär var tidigare således mycket knapphändiga.

Undersökningen resulterade i att kulturlager kunde konstateras i 9 av de 23 provschakten. Lagren var som tjockast och mest välbevarade i området runt Torget. Med ökat avstånd från därifrån avtog tjockleken för att helt upphöra cirka 250 meter sydöst om torget. Endast enstaka rester efter konstruktioner i form av trävirke påträffades i schakten. Det insamlade fyndmaterialet gav en datering till nyare tid.

Ett av resultaten från undersökningen visade att en stor del av den gamla stadens kulturlager blivit bortschaktade i samband med tidigare ledningsdragningar. De kvarvarande lagren är sköra och ibland svåra att upptäcka. De skadas lätt i samband med schaktning eller bryts ner på grund av intilliggande sandfyllda schakt eller dräneringsschakt.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie: Arkeologiska meddelanden 2006:06

Södermanlands museums dnr: 00 282, KUS01 408 och KUS02 180

Länsstyrelsens dnr: 220-8647-2000 och 431-2070-2002

Tid för undersökningen: 5/9 - 26/11 år 2001

Personal: Björn Pettersson

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige

9I6a. Upprättad av Rikets allmänna kartverk. Skala 1:10 000.

x6531600 y1600670 (SV)

Koordinatsystem: Rikets RT90

Höjdsystem: Trosa lokala

Figur 4. Grävning av sökschakt S2 i parken strax söder om Rådstugan i Trosa. Förundersökningens Etapp 1. Foto: Björn Pettersson 2001, Sörmlands museum.

Utredningsområde: Extensivt; 380 m², Intensivt; 60 m².

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums topografiska arkiv. Fynd med nr 1-9 förvaras vid Sörmlands museum i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Beronius, Lena. 1987. *Rapport. Schaktövervakning*. Kv Handlaren, Källargränd, Smäckbrogatan, Torgbron. Trosa. Trosa Vagnhärads sn. Södermanland. RAÅ UV-Mitt. Stockholm.

Collmar, Magnus. 1979. *Trosa stads äldsta historia*. Södermanlands museum. Småskrifter 1. Nyköping.

Hylén, Håkan. 2000. *Bebyggelse lämningar i Trosa*. Trosa-Vagnhärads socken, Trosa kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. Sörmlands museum, *Arkeologiska meddelanden 2000:05*. Nyköping.

Förkortningar

RH70= Rikets höjdsystem.

Trosa lokala= Trosa stads lokala höjdsystem ligger 0,59 meter högre än RH70.

Bilagor

1. Fyndregister

Fnr	Sch:lager	Material	Sakord	Typ	Del	Godstyp	Antal	Vikt (g)	Datering	Anmärkning
1	2:2	Järn	Pistol		Pipa		1	112	Nyare tid	Något osäker bedömning. 00282
2	2:2	Keramik	Kärl			Fajans	1	1	Nyare tid	00282
3	2:2	Keramik	Kärl	Gryta	Mynning	BII-4	2	64	Nyare tid	00282
4	2:2	Keramik	Kärl	Gryta	Botten	BII-4	4	30	Nyare tid	00282
5	2:2	Keramik	Kärl		Botten	BII-4	1	8	Nyare tid	00282
6	2:2	Glas	Fönsterglas	Fönster			3	6	Nyare tid	00282
7	2:5	Glas	Fönsterglas	Fönster			1	4	Nyare tid	Naggad kant. 00282
8	2:8	Keramik	Kärl		Mynning	BII-4	1	4	Nyare tid	00282
9		Keramik	Kärl		Buk	BII-4	1	12	Nyare tid	KUS01408. Ö Längg. 190 m SÖ om Torget

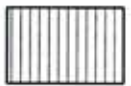
2. Profilritningar

Profilritningarna för schakt 1, 2, 5 och 8 presenteras i den följande bilagan nummer 2, i skala 1:20.
Se teckenförklaringen nedan. Profilritningar för schakt 3, 6, 7 och 12 finns som original i skala 1:20 i Sörmlands museums arkiv.

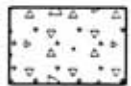
Teckenförklaring

= Omrörda lager

= Avsatt kulturlager

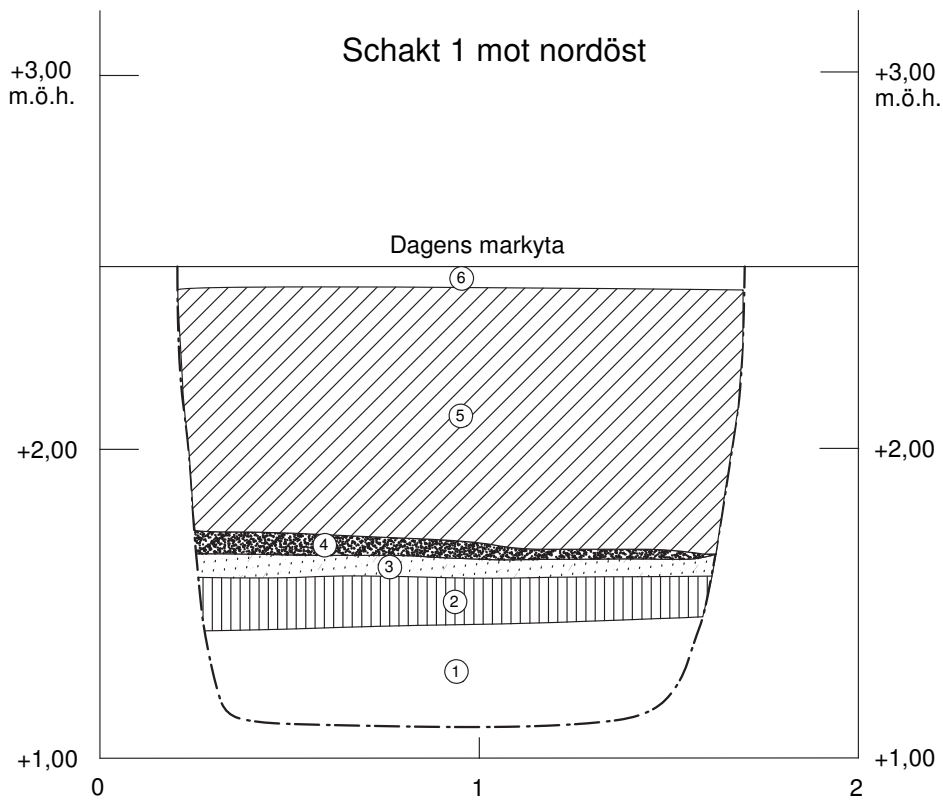
= Grus

= Sand

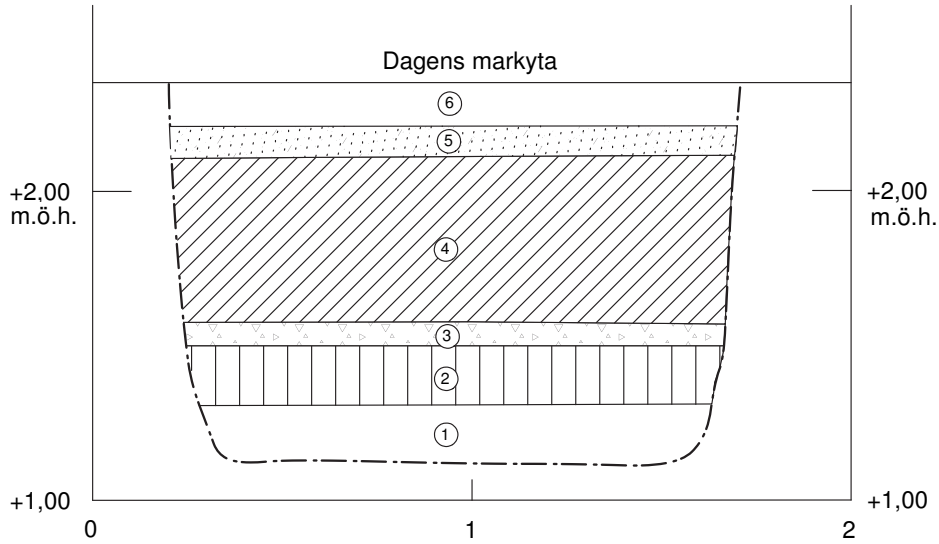
= Sten

Lagerbeskrivning:

- 1= Blågrå steril lera.
- 2= Rödbrun fet kulturjord med träflis, tegelkross och enstaka djurben.
- 3= Rostbrun sand.
- 4= Ljusgrå sand med strimmor av mörkbrun kulturjord.
- 5= Recent grusfyllnig.
- 6= Asfalt.

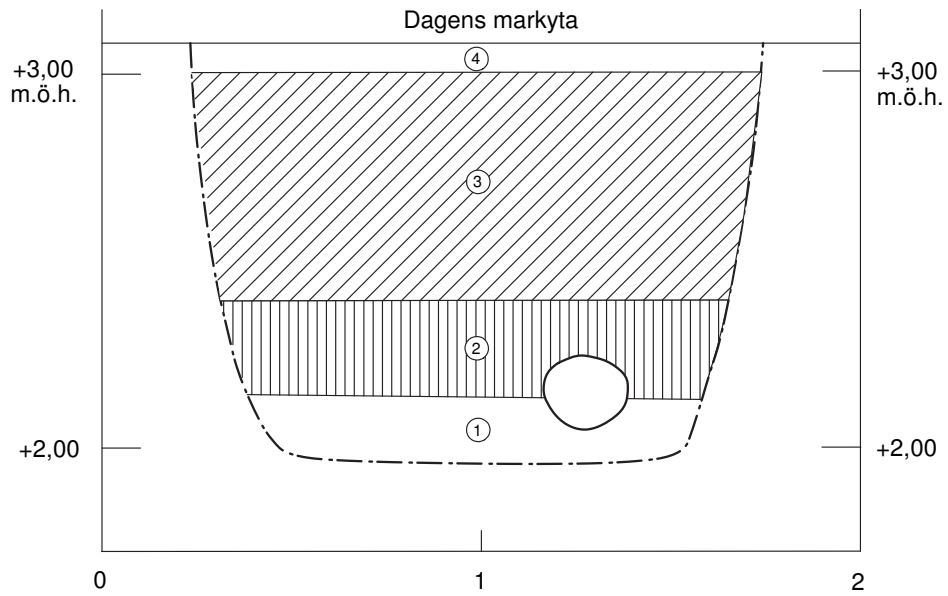
Schakt 2 mot sydväst

Lagerbeskrivning:

- 1= Blågrå steril lera.
- 2= Mörkgrå torr kulturjord med tegelkross, keramik, glas, järn och enstaka djurben.
- 3= Grus med inslag av jord.
- 4= Lerig jord.
- 5= Sand.
- 6= Grästorv.

Schakt 5 mot sydväst

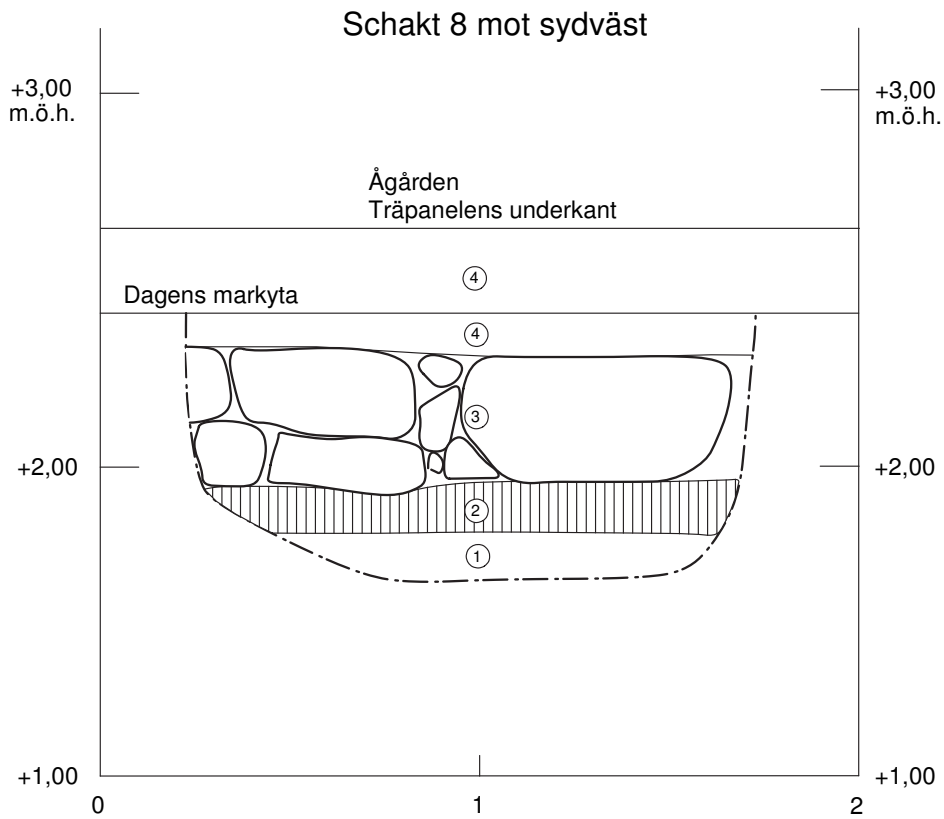
Lagerbeskrivning:

1= Ljusgrå moig steril lera.

2= Mörkgrå kulturjord med inslag av grus, tegelkross, fönsterglas och djurben.

3= Recent grusfyllning.

4= Asfalt.

Lagerbeskrivning:

1= Blågrå steril lera.

2= Mörkgrå grusblandad kulturjord med inslag av tegelkross, keramik och enstaka djurben.

3= Grundmur av tuktad sten.

4= Cementputsad grundmur.